

Oliver Jens Schmitt in Peter Štih

Ta knjiga je premerila približno poldrugo tisočletje zgodovine, od priselitve Slovanov in Bavarcev v vzhodnoalpski prostor pa vse do neposredne sedanjosti. Ko pogledamo nazaj, se zastavi vprašanje pomena in smisla našega prikaza. Odgovor lahko podamo v dveh koncentričnih krogih. Naša zgodovina je namreč po eni strani pomembna za ljudi, ki živijo v prostoru obravnave, torej v Sloveniji in Avstriji, v Avstriji pa zlasti na Štajerskem in Koroškem. Po drugi strani pa je prostor naše pozornosti tesno prepleten s sosednimi regijami, pa tudi širše. Zastavlja se torej vprašanje, kaj lahko naša knjiga pove v evropskem kontekstu. Oziroma kakšen položaj imajo zgodovinske dežele Štajerska, Kranjska, Koroška in Primorska (Goriška) ter od leta 1918 oziroma 1991 državi Avstrija in Slovenija v Evropi?

V uvodu smo opozorili, da je vse prej kot preprosto opredeliti pojma v podnaslovu te knjige, torej Avstrijo in Slovenijo. To še zlasti velja, če za izhodišče vzamemo današnji državni ozemlji, ki sta precej mladi. Sedanje meje Avstrije obstajajo od leta 1919, Slovenije kot suverene države pa od leta 1991. Vendar dejstvo, da so današnje meje Slovenije kot deloma notranje in deloma zunanje meje Jugoslavije (1945–1991) obstajale že pred njeno osamosvojitvijo, obenem kaže na težave takšnih opredelitev. In tudi če vzamemo za izhodišče današnje meje, avstrijsko-slovenska zgodovina ne more

biti preprosto nizanje dveh nacionalnih zgodovin. Nekateri deli Avstrije se v naši knjigi pojavljajo le, če imajo zvezo z osrednjim prostorom našega opazovanja, ki je v zgodnjem novem veku tvoril posebno upravno enoto znotraj habsburške monarhije – Notranjo Avstrijo. Obsegala je Štajersko, Kranjsko, Koroško, Goriško-Gradiščansko, Trst (Trieste/Triest), Notranjo Istro in Reko (Rijeka/Fiume), ki so skupaj organizirale obrambo prebivalstva pred vpadi Osmanov, ki so postali pereči zlasti od poznega 15. stoletja. Vendar so zgodovinske povezave treh jedrnih dežel Notranje Avstrije precej starejše in segajo nazaj vse do prvih srečanj med Slovani in Bavarci v jugovzhodnem alpskem prostoru.

Naša knjiga ponuja tisto, kar zgodovinarji imenujejo prepletena zgodovina. Osredotoča se na ljudi zgodovinske regije, ki je rasla od srednjega veka in obsega današnje slovensko državno ozemlje, v Avstriji pa zlasti Koroško in Štajersko. Njeni prebivalci so zelo dolgo živeli pod eno politično streho, razpeto nad gospodarskimi, družbenimi in kulturnimi strukturami, ki so bile ljudem skupne ne glede na njihov jezik. Knjiga zato nosi tudi naslov *Na obeh straneh Alp*. Opisuje ljudi in družbe v prostoru, katerega krajino je zaznamoval jugovzhodni del Alp in kjer alpski prostor prehaja v Panonsko nižino na vzhodu in v Kras ob Jadranu na jugozahodu.

S ptičje perspektive je poldrugo tisočletje, opisano v tej knjigi, videti nekako tako: v zgodnjem srednjem veku se je kot prva gospostvena tvorba od druge tretjine 7. stoletja postopoma oblikovala slovanska kneževina Karantanija, ki je stoletje pozneje sodelovala z bavarskimi vojvodami, da bi se obranila napadov stepskega ljudstva Avarov iz panonskega prostora. To je pripeljalo, ne brez napetosti in nasprotovanj, do vključitve Karantanije v Frankovsko kraljestvo, iz katerega je izšlo rimsko-nemško cesarstvo srednjega veka, nato Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti v zgodnjem novem veku, od leta 1806 Avstrijsko cesarstvo in od leta 1867 dvojna monarhija Avstro-Ogrska. Z drugimi besedami: slovansko in nemško govoreči ljudje v jugovzhodnem alpskem prostoru so od 8. stoletja do leta 1918 živeli v skupni državni tvorbi, Karantanija in Bavarska pa sta v zgodnjem srednjem veku oblikovali obrambno skupnost proti grožnjam z vzhoda, najprej proti Avarom, nato Madžarom. Družbene skupnosti na obeh straneh Alp so si delile več kot tisoč let zgodovine v istem političnem sklopu, skupaj pa so doživljale tudi odločilen družbeni, kulturni in gospodarski razvoj. To pa ne pomeni, da je bilo v obravnavanem prostoru vse poenoteno, torej denimo pravo, organizacija zemljiške posesti, kmetijstvo, da o jeziku niti ne govorimo. Prav nasprotno, kot del stare Evrope je tudi prostor na obeh straneh jugovzhodnih Alp zaznamovala precejšnja raznolikost, ki pa se je vendarle skozi stoletja razvijala v skupnem državnem okviru.

Več kot tisočletje skupne zgodovine se je končalo leta 1918. Takrat so tako Nemci kot Slovenci izstopili iz poprej skupne države habsburške monarhije in začela se je nova pot, ki se je sicer nakazovala že od druge polovice 19. stoletja, vendar ni bila brez alternative: obrat k jezikovni naciji, v primeru nemških Avstrijcev k večji Nemčiji, v primeru Slovencev k državi južnih Slovanov oziroma Jugoslovanov skupaj s Srbi in Hrvati. Prvič je bila sredi obravnavanega prostora potegnjena državna meja, ki je – uveljavljena z oblastnimi sredstvi moderne države in označena z novimi mejnimi kamni – globoko zarezala v zgodovinsko zrasle strukture. Leta 1920 so bili tudi prvič množično mobilizirani konkurenčni nacionalni koncepti: koroški plebiscit in predhodni boji so razdvojili nemške Avstrijce in Slovence v dotlej nezamisljivem obsegu. Medtem ko so pred letom 1918 nacionalne ideje širili predvsem politiki, pravniki, učitelji, časnikarji in duhovniki, skoraj nič pa trgovci, gostilničarji, kmetje in delavci, in se je narodnih shodov

udeleževala le manjšina prebivalstva, je zdaj nuja, da se odločijo med Republiko Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, zajela vse moške in ženske z volilno pravico na območju plebiscita in izpodrinila vse druge identitetne opcije razen nemškoavstrijske in slovenske. Zdaj se nihče ni mogel izogniti izbiri med dvema nacionalnima državama, vsako stanje ob strani, vsaka nezainteresiranost, vsaka siva cona je bila odstranjena. Z novo mejo so nastale tudi nove manjšine, ki jih pred letom 1918 v tej obliki ni bilo. Kajti v habsburški monarhiji so skoraj vsi Slovenci živeli v eni državi, zahodnem (avstrijskem) delu monarhije (in majhen del tudi v madžarskem Prekmurju), četudi razdeljeni na več kronovin (dežel); enako velja tudi za nemške Avstrijce. Mejni spor in manjšinsko vprašanje sta po prvi svetovni vojni močno obremenjevala medsebojno razmerje, ki ni bilo več razmerje med dvema jezikovnima skupinama oziroma od 19. stoletja v lastnem samorazumevanju razmerje med dvema narodoma v eni državi, temveč med dvema državama.

Vrhunec delitve je nedvomno pomenila druga svetovna vojna z brutalno nacistično okupacijsko politiko v Sloveniji in zatiranjem koroških Slovencev, z deportacijami, partizanskim bojevanjem in krvavim zatiranjem s ciljem narediti »to deželo spet nemško« (Adolf Hitler). Druga svetovna vojna je tako kot v drugih regijah Evrope pač tudi tu potekala kot okupacija, osvobodilna vojna, revolucija in državljanska vojna, slednja med Slovenci, udeleženci ali podporniki partizanskega gibanja, ki so ga vodili komunisti, in njihovimi nasprotniki. In tako kot vsi tovrstni konflikti v Evropi med drugo svetovno vojno je tudi ta zapustil veliko in trajno zagrenjenost. Od aprila 1941 je bilo nacistično okupatorsko nasilje prepleteno z nasiljem državljanske vojne. Ob koncu vojne so sledili izgon Nemcev iz zdaj komunistične Slovenije ter obsežni zunajsozni poboji slovenskih domobrancev in drugih dejanskih ali domnevnih nasprotnikov. Ozemlje današnje Slovenije je tako med letoma 1941 in 1945 doživelo dotlej neslutene razsežnosti množičnega nasilja. Zločini nacizma, ki so jih dostikrat zagrešili storilci, ki so izvirali iz regije same, so v veliki meri izbrisali to, kar je po letu 1918 še ostalo od dolge skupne zgodovine. Na drugi strani so s skrajnim nasiljem proti vsemu, kar je bilo v napoto njihovim politično-ideološkim ciljem, delovali tudi komunisti, in to je prizadelo tudi Nemce, predvsem pa Slovence, ki so komunizem zavračali.

Leta 1945 je bila torej več kot tisočletna zgodovinska regija, ki je bila močno prizadeta že zaradi razpada habsburške monarhije in zaostritve odnosov med letoma 1918 in 1941, v ruševinah. Po letu 1945 so se razlike med področji na obeh straneh meje še povečale. Kajti čeprav se je že pred letom 1938 nakopičilo veliko nacionalnih nasprotij, so se družbene in gospodarske strukture v času med obema vojnama spremenile le malo in ljudje na obeh straneh Alp so živeli v sistemih, ki sta dopuščala zasebno lastnino in zasebna podjetja ter sta načeloma sledila principom tržnega gospodarstva. Po letu 1945 pa se je tudi tu zgodil prelom. Kot del komunistične Jugoslavije je Slovenija stopila na pot drugačnega gospodarskega in družbenega razvoja, ki so jo med drugim označevali razlastitev zasebnih podjetij in trgovin, vzpostavitev industrije v državni lasti ter s tem povezana rast mest, posebno Ljubljane (Laibach), z značilno novo stanovanjsko gradnjo. Kolektivizacijo kmetijstva, torej razlastitev kmetov, katerih lastnino naj bi prenesli v kolektivna gospodarstva, pa so v Jugoslaviji že po nekaj letih ustavili in kmetje so smeli obdržati do deset hektarjev površin. Medtem ko je Jugoslavija v času med obema vojnama samo do leta 1929 poznala parlamentarni sistem, pa čeprav je bil še nestabilen, je imela od leta 1945 enopartijski sistem in državi je na nedemokratski način vladala Komunistična partija Jugoslavije (od leta 1952 Zveza komunistov Jugoslavije), ki je na oblast prišla z revolucijo in katere legitimnost nikoli ni bila potrjena na svobodnih in poštenih volitvah. V prvih letih svojega obstoja je novi komunistični sistem s trdo roko ukrepal proti vsaki obliki opozicije in pri tem ni zaobšel niti Katoliške cerkve. Slovenija se je v okviru Jugoslavije hitro razvila v republiko z največjo blaginjo in njena industrija je proizvajala tudi izdelke, ki so bili vse bolj uspešni na mednarodnem trgu. Delež Slovenije v jugoslovanskem gospodarstvu je bil bistveno večji od njenega deleža v celotnem prebivalstvu države. Slovenski komunisti, med katerimi je najbolj izstopal Edvard Kardelj, so imeli na zvezni ravni v Jugoslaviji precejšen vpliv. V velikem gospodarskem in družbenem razkoraku med severom in jugom, ki je zaznamoval Jugoslavijo, je Slovenija vselej predstavljala najrazvitejši del države, najsibo glede zmogljivosti industrije ali glede stopnje pismenosti.

Republika Avstrija se je po letu 1945 precej razlikovala od Slovenije oziroma Jugoslavije. Do leta 1955 je bila pod upravo zmagovalk druge svetovne vojne in

je šele takrat z državno pogodbo znova pridobila popolno suverenost. Kot parlamentarna ustavna država je tako kot pred letom 1933 poznala večstrankarski sistem in delitev oblasti, ki ni obstajala le na papirju. Avstrija je sicer v času hladne vojne prav tako imela deloma poddržavljeno industrijo, vendar je bilo lastništvo zemlje za zasebnike neomejeno in veljali so principi tržnega gospodarstva, čeravno so imele korporativne institucije, kot so bili različne zbornice in sindikati, velik vpliv. Medtem ko je Jugoslavija na mednarodni ravni nastopala kot ena vodilnih neuvrščenih držav med ZDA in Sovjetsko zvezo, pa je Avstrija – kot je bilo sklenjeno leta 1955 – imela drugačno obliko nevtralnosti med blokoma, ki je bolj primerljiva s tisto Švice in Švedske kot pa z aktivno vlogo Jugoslavije v gibanju neuvrščenih in s tem v spregi z državami tretjega sveta.

Območje na obeh straneh Alp skoraj nikoli v svoji zgodovini ni bilo tako razdeljeno kot v prvih desetletjih hladne vojne, ko sta bila izmenjava blaga in pretok ljudi močno omejena. Jugoslovanske ozemelske zahteve glede delov Koroške in vprašanje pravnega položaja koroških Slovencev so dolgo obremenjevali odnose med državama. Nasilje v drugi svetovni vojni je še poglobilo zavračanje in nezaupanje. Nemiri, kot je bil t. i. *Ortstafelsturm*, nasilno odstranjevanje dvojezičnih krajevnih napisov na Koroškem leta 1972, ter teroristične akcije jugoslovanske tajne službe na avstrijskem državnem ozemlju, so prav tako spadali v ta kontekst. Življenje na obeh straneh Alp je zdaj pomenilo živeti drug mimo drugega.

Do sredine sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je zdelo, kot da skupnega življenja v državni zvezi, ki je obstajalo do leta 1918, nikoli ne bi bilo. To se je začelo spreminjati le počasi; povečeval se je maloobmejni promet, prav tako tudi kulturni stiki, leta 1978 je bila ustanovljena Delovna skupnost Alpe-Jadran. Prave spremembe pa so se začele s krizo jugoslovanske države proti koncu osemdesetih let 20. stoletja. Slovenija se je v nasprotju s centralističnimi srbskimi nacionalisti zavzemala za obsežne reforme očitno spodletelega jugoslovanskega gospodarskega in družbenega sistema in se je, potem ko so ta prizadevanja ostala brez uspeha, odločila zapustiti jugoslovansko zvezno državo. V kritičnih mesecih pred razglasitvijo samostojnosti je odigrala Avstrija oziroma njeni ključni akterji, kot so bili zunanji minister Alois Mock (1934–2017), vicekancler Erhard Busek (1941–2022) in štajerski

deželni glavar Josef Krainer (1930–2016), odločilno vlogo. Vzpostavili so kanale za pogovore z zahodnimi državami v času, ko Slovenija ni imela niti diplomatske službe niti tujih veleposlanikov v Ljubljani. Bržko ne si uradna Avstrija in Slovenija po letu 1918 nista bili nikdar tako blizu kot konec junija in na začetku julija 1991, ko je Slovenija odbila napad Jugoslovanske ljudske armade in stopila na pot suverene države.

Začelo se je novo poglavje zgodovine, ki traja do danes: Avstrija in Slovenija sta druga za drugo (leta 1995 oziroma 2004) vstopili v Evropsko unijo. Obe državi uporabljata evro in sta članici Schengenskega sporazuma ter tako (po približno devetdesetletni prekinitvi) spet pripadata skupnemu vrednotnemu, političnemu in varnostnemu območju. To pomeni, da znova živita pod streho skupne politične strukture. Tudi gospodarsko sta se državi zblížali: Slovenija je opustila sistem komunističnega državnega gospodarstva, v Jugoslaviji definiranega kot družbeno gospodarstvo in družbena lastnina, pa tudi Avstrija se je od poznih osemdesetih let 20. stoletja odpovedala državno kontrolirani industriji. Slovenija je v postopku demokratizacije opustila tudi komunistični pravni in družbeni sistem. Z naraščajočo blaginjo se je življenjski standard na obeh straneh Alp spet precej izenačil. Mejo kot ločnico so prepredle pohodniške in kolesarske poti ter nič manj postaje vinske ceste, ki povezujejo obe državi. Od osemdesetih let prejšnjega stoletja so zelo tesne tudi gospodarske vezi.

Če stopimo korak nazaj, lahko povedano povzamemo tako: v kratkem 20. stoletju (1918–1991) je bilo zabrisanih veliko sledi več kot tisočletne skupne zgodovine. To je med drugim veljalo tudi za narodnostno mešane zakonske zveze, ki so bile do leta 1918 precej pogoste, zlasti na Spodnjem Štajerskem in Spodnjem Koroškem. Po letu 1991 sta se regiji, ki so ju v 20. stoletju ločili meje in nasilje, spet zblížali. Vendar je to zdaj drugačna oblika sobivanja kot pred letom 1918. Dvojezičnost in jezikovno mešana območja so povsem izginili (v Sloveniji) ali so se močno zmanjšali (na Koroškem). Stare socialne, kulturne in duhovne bližine, ki je kljub vsem razlikam med nacionalnimi aktivisti na obeh straneh obstajala pred letom 1918, v obliki, v kakršni je rasla tisoč let, ni več. Državne meje še vedno učinkujejo in opredeljujejo večinoma zaprte jezikovne prostore. Učenje jezika soseda ni del šolskih izkušenj večine učencev na obeh straneh Alp. Zato pa je v zadnjih letih uspelo rešiti sicer ne vseh, a vendarle

nekatero pomembno sporno točko med državama. Pa tudi med zgodovinarji, ki so včasih seizmografi odnosov med družbami, se je razvilo zelo tesno sodelovanje, katerega rezultat je tudi ta knjiga.

Zgodovino našega prostora lahko torej opišemo s pojmi konvergenca, divergenca, nova konvergenca, sobivanje, ločitev in mirno sosodstvo.

Vendar samo pogled na našo regijo ni dovolj, da bi razumeli, kaj opisano tisočletje in pol pomeni za Evropo. Prostor na obeh straneh jugovzhodnih Alp spada med najbolj raznolike kulturne prostore Evrope. Od zgodnjega srednjega veka se tu srečujejo romanski, slovanski in germanski svet. Je sestavni del tistega dela Evrope, katerega cerkveno središče je Rim. Do leta 1806 je jugovzhodna meja Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, ki je bilo povsod na obrobni območjih večjezični konglomerat večjih in manjših državnih tvorb, sovpadala z mejo obravnavanega prostora. Ta je evropski zgodovinski pomen dosegel že v svojih začetkih: Karantanija je bila namreč prva trajnejša slovanska gospodstvena tvorba (kneževina) v Evropi sploh, Karantanci, jezikovni predniki današnjih Slovencev, pa so bili poleg tega prva slovanska skupnost v Evropi, ki je sprejela krščanstvo. Z drugimi besedami: vključevanje Slovanov v krščanski državni in kulturni svet Evrope se ni začelo v Bolgariji ali Rusiji, temveč v prostoru na obeh straneh jugovzhodnih Alp, kjer so bila v jeziku, ki je neposreden predhodnik današnje slovenščine, zapisana tudi najstarejša ohranjena slovanska besedila v latinici.

Takšnega vodilnega položaja v izjemno pomembnem vseevropskem razvoju naš prostor ni dosegel nikdar več. Zato pa je vedno sodeloval pri tem razvoju in bil del njega, naj je šlo za oblikovanje kulturne krajine v srednjem veku (z zemljiškimi gospodstvi, kolonizacijo, gradnjo gradov ter ustanavljanjem samostanov in mest), humanizem in reformacijo, razsvetljenstvo ali industrializacijo, tiskanje knjig ali časopisov ter v 19. stoletju za nacionalno miselnost in nacionalizem. To pomeni, da so ljudje iz prostora na obeh straneh Alp hitro sprejemali vplive od zunaj, niso pa se iz njega širili skoraj nobeni impulzi v zunanji svet. Vendar je imel omenjeni razvoj v slovenskem kontekstu drugačen pomen kot v nemškem. Medtem ko so nemško govoreči prebivalci naše regije predstavljali samo jugovzhodno obrobje velikega jezikovnega in kulturnega prostora, katerega središča niso ležala na Koroškem, Štajerskem ali Kranjskem, pa se je slovenska kultura v prvi vrsti

razvijala prav tu, saj je tu živila večina govorcev slovenskega jezika. Tako je bila na primer reformacija, ki je od zunaj prišla v Notranjo Avstrijo, izjemnega pomena za razvoj slovenskega knjižnega jezika, medtem ko je bil nekaj časa močan položaj protestantov v notranjeavstrijskih mestih bolj obrobni pojav v zgodovini starega cesarstva. Dokler še ni bilo (druge) Republike Avstrije, ki se je zavestno odpovedala sklicevanju na vsenemški kontekst, je treba to razliko pri obravnavi našega prostora upoštevati. S slovenskega gledišča je celo temeljnega pomena. Jasno je to postalo leta 1848, ko so v notranjeavstrijskih deželah, ki so bile tedaj del Nemške zveze, ki je obstajala od leta 1815, volili poslance v prvi vsenemški parlament. Ni naključje, da so dogodki leta 1848 mobilizirali tako Nemce kot Slovence oziroma bolj točno povedano: takrat so bili ljudje mobilizirani kot Nemci in Slovenci, narodno identiteto in razmejitve nasproti govorcem drugega jezika so nenadoma vsaj veliki deli elit občutili kot pomembnejšo od drugih oblik pripadnosti, ki so lahko imele bolj družbeni, gospodarski, pa tudi pokrajinski značaj in so se lahko nanašale na posamezne dežele oziroma kronovine. Medtem ko so se nemški Avstrijci takrat lahko vedno ozirali proti svojim jezikovnim rojakom zunaj avstrijske države, so skoraj vsi Slovenci živeli v Avstriji. Onstran njenih meja niso imeli matične dežele, kot majhna skupnost pa so bili soočeni z mnogokrat večjo nemško (jezikovno) skupnostjo.

Ob upoštevanju tega postane lažje razumljivo, zakaj so Slovenci, ki so močno občutili konkurenčno razmerje z Nemci, usmerili svoj pogled proti jugovzhodu in so videli svojo prihodnost v povezovanju z drugimi južnoslovanskimi narodi, s katerimi so imeli zgodovinsko bolj malo opraviti ali pa sploh ne. To se je dogajalo v okviru jugoslovanske ideje, o katere vsebini se Srbi, Hrvati in Slovenci seveda nikoli niso mogli poenotiti. Odprti sta bili dve načelni možnosti: zlitje treh narodov v en jugoslovanski narod ali sožitje treh narodov pod eno skupno državno streho. Jugoslavizem je tako za Slovence ponujal dobrodošlo politično, pa tudi demografsko protiutež njihovim narodno-političnim konkurentom Nemcem, a tudi Italijanom. Vendar je po drugi strani obstajala nevarnost, da bi se Slovenci kot najmanjši od treh jugoslovanskih narodov v jugoslovanski državi utopili v množici srbsko-hrvaških govorcev.

To, kar se je leta 1918 zgodilo na obeh straneh Alp, je zanimivo tudi v evropskem okviru. Stara monarhija

je razpadla in v nasprotju s prav tako propadlim ruskim, pa tudi osmanskim cesarstvom ni bilo jedrnega ozemlja, iz katerega bi bilo mogoče znova vzpostaviti podobno veliko oziroma pomembno državo. Kajti ne samo Slovenci (in drugi slovanski narodi), ampak tudi Nemci so zapustili habsburško monarhijo v smislu, da si Nemci v Republiki (nemški) Avstriji te majhne in obubožane države niso želeli in so upali na priključitev Nemčiji. Nostalgija po monarhiji je obstajala samo v zelo majhnih monarhističnih krogih. Katastrofa vojne in lakote je za vedno uničila privlačnost habsburškega političnega sistema. Slovenci so imeli po letu 1918 drugačno izkušnjo, saj niso več vsi živeli v eni državi. Konec monarhije je pomenil, da so Slovenci na Primorskem prišli pod italijansko oblast, ta pa je bila od leta 1922 fašistična in je bila izrazito protislovenska (oziroma protislovanska nasploh), druga skupina Slovencev pa je živela v Republiki Avstriji. Ločitev od monarhije se je potemtakem zgodila tudi za ceno nacionalne fragmentacije. V sami južnoslovanski kraljevini so Slovenci sicer dobili jasno premoč nad Nemci, vendar so morali slediti kriznemu razvoju nove države, ki jo je kralj od leta 1929 vodil kot diktaturo. Jugoslavija je torej pomenila tudi opustitev parlamentarizma. So si pa ob vsem tem nemškoavstrijske kot tudi slovenske elite delile prepričanje, da je njihov obstoj mogoč le v veliki državni zvezi. Slovencem je bilo to dovoljeno, nemškim Avstrijcem pa so lastno državnost vsilile zmagovalke vojne.

Po letu 1918 in še danes je eno temeljnih vprašanj na obeh straneh jugovzhodnih Alp, kako se ocenjuje in vrednoti državnost, ki jo ima majhna država med velikimi sosedami. Je zaželena ali naj bi jo zavračali? In kakšne oblike vključevanja v večje državne zveze obstajajo? Po letu 1945 je bilo stanje drugačno kot še leta 1918, zlasti za Avstrijo. Ko je leta 1938 Hitler izsilil priključitev k Nemčiji (anšlus), je to pomenilo le kratkotrajno izboljšanje materialnega položaja nejudovskega prebivalstva, nato pa so kmalu prišli vojna, razdejanje in smrt, za Jude pa beg ter kmalu tudi deportacije in uničenje. Državnost je bila torej po letu 1945 dojemana kot nekaj pozitivnega tudi zato, ker se je Avstrija lahko izognila odgovornosti za zločine tretjega rajha; Slovenci pa so bili na začetku drugega poskusa, da se tokrat v komunističnem sistemu in v nameri, da se ne ponovi napak prve Jugoslavije, na novo organizira sobivanje južnoslovanskih narodov (ter neslovanskih Madžarov, Albancev in drugih manjšin na

ozemlju Jugoslavije). Petinštirideset let pozneje se je tudi pri Slovencih eksperiment zagotavljanja politične in nacionalne avtonomije v okviru večje državne zveze končal. Od leta 1991 je Slovenija sledila poti, ki jo je Avstrija ubrala že leta 1945. A medtem ko je imela Avstrija od leta 1955 nevtralen položaj med blokoma in se je šele leta 1995 ob močnem notranjepolitičnem odporu pridružila Evropski uniji, so slovenske elite spoznale, da bo majhna država na robu kriznega Balkana zaščitena le v velikih političnih zavezništvih. Zato je Slovenija hitro vstopila v NATO in EU, Avstrija, sklicujoč se na načelo nevtralnosti iz leta 1955, pa se severnoatlantski zvezi ni pridružila. Sta pa državi od leta 1995 oziroma 2004 članici istega nadnacionalnega združenja evropskih držav. Zato morda s kančkom pretiravanja lahko rečemo, da Avstrijci in Slovenci ob vseh razlikah med staro monarhijo in današnjo Evropsko unijo le med letoma 1918 in 2004 niso živeli v skupni zvezni državi.

V smislu evropske zgodovine regijo na obeh straneh jugovzhodnih Alp zaznamuje tudi pomen skupne obrambe. Obravnavani prostor tvori robno območje evropske zahodne cerkve, ki jo je od islamskega in pravoslavnega Balkana ločeval samo ozek pas ozemlja na Hrvaškem. Prostorska struktura, reke, ki tečejo proti jugovzhodu, in proti jugovzhodu odprta pokrajina mu dajejo značaj vpadnih vrat proti severni Italiji in južni Nemčiji. Danes to potezo simbolizira avtocestno križišče pri Beljaku (Villach), kjer se tranzitni promet med vzhodno Srednjo Evropo in severno Italijo križa s turistično potjo iz Nemčije na Balkan. V preteklosti so v vzhodni sosesčini obravnavanega prostora skozi dolga obdobja gospodovali grozeči sosede, pa naj so to bili Avari v zgodnjem srednjem veku ali Osmani od 15. stoletja. Kot je že bilo omenjeno, je iskala Karantanija vojaško zaslombo proti Avarom pri Bavarski, ki je bila takrat del frankovskega kraljestva. Približno 700 let pozneje so regijo pretresali osmanski vpadi. Odgovor je spet bila obrambna skupnost, tokrat treh notranjeavstrijskih dežel, ki so skupaj financirale obrambno organizacijo onstran meje, habsburško Vojno krajino, ter vzpostavile lastno orožarsko industrijo in logistiko, ki se je opirala na rudnike železa na Štajerskem in Koroškem. Prostor na obeh straneh jugovzhodnih Alp je torej mogoče razumeti kot območje, ki ga je za dolga leta zaznamovala solidarnostna

skupnost. Nobena od treh dežel, Kranjska, Koroška ali Štajerska, se ne bi mogla sama postaviti po robu Osmanom. Toda tudi skupaj so potrebovale zaslombo Svetega rimskega cesarstva in dinastije Habsburžanov. Izkušnja, da se na regionalni ravni ne moremo ubraniti pred grožnjami od zunaj, je torej stara. Jezikovne razlike med prebivalci tega skupnega obrambnega območja niso pri tem imele skoraj nobene vloge.

Sicer pa so se jezikovnih razlik vedno zavedali – to je preprosto osnovno dejstvo sobivanja ljudi. A politično pomembne so te razlike postale šele od sredine 19. stoletja. Če usmerimo pogled v nastanek nacionalnih identitet, se je prostor na obeh straneh Alp komajda razlikoval od drugih predelov habsburške monarhije. Njihov razvoj je potekal kot po vzorcu: najprej so se majhne skupine učenjakov zanimale za zgodovino in jezik; v drugem koraku sta sledila ustanavljanje društev in nastanek javnosti z lastnimi časopisi; in na koncu so se nacionalne ideje širile med večje skupine prebivalstva prek šol in političnih strank. Videli smo že, kako močno so politični rezi – na primer revolucija leta 1848, volitve v prvi vsenemški parlament, svetovna vojna, lakota, zlom monarhije in v primeru Koroške tudi plebiscit – zadevali zelo veliko ali skoraj vse ljudi. Še bolj se je pripadnost skupnosti, ki se je definirala prek jezika, okrepila z izkušnjo nasilja v drugi svetovni vojni. Temu so se pridružile ločene šole, ločeni gospodarski trgi, tovarne in pisarne, trda meja, pa tudi pripovedi, ki so ločevale med svojim in drugim. Regija na obeh straneh Alp ilustrira skratka razvoj, kakršen se je odigral v mnogih delih Evrope. Čeprav ne pogosto, pa je vendarle opaziti tudi poskuse oblikovanja regionalnih struktur in povezav prek državnih meja – in tu ima naša regija spet evropski pomen. Ko je bila vzpostavljena Delovna skupnost Alpe-Jadran, so v njej sodelovale države, katerih politični in gospodarski sistemi so se precej razlikovali. To čezmejno povezovanje je olajšalo poznejše tesno sodelovanje med Slovenijo in Avstrijo, katerega intenzivnost je bila sprva prej točkovna kot linearna in je svoj prvi vrhunec doseglo v letih 1990 in 1991, v času osamosvajanja Slovenije od Jugoslavije. Iz teh zametkov v daljnih sedemdesetih letih 20. stoletja, ko so se začeli med seboj pogovarjati tudi zgodovinarji obeh dežel, je navsezadnje nastala tudi pričujoča knjiga, ki prikazuje zgodovino raznolikega prostora na obeh straneh jugovzhodnih Alp.